

В. Г. Соловійов,
студент юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 346.9

ОНОВЛЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

У статті досліджуються та аналізуються принципи господарського судочинства. У період реформування господарського процесу існує можливість для обговорення конституційних засад господарського судочинства з їх подальшим закріпленням у новому господарському процесуальному кодексі.

Ключові слова: принципи судочинства, господарський процес, принцип верховенства права, принцип законності.

Відповідно до ст. 129 Конституції України основними засадами судочинства є: законність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; обов'язковість рішень суду. Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій [1].

Норми-принципи судочинства містяться і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон), а саме: право на судовий захист (ст. 7); право на повноважний суд (ст. 8); рівність перед законом і судом (ст. 9); гласність і відкритість судового процесу (ст. 11); мова судочинства і діловодства в судах (ст. 12); обов'язковість судових рішень (ст. 13); право на оскарження судового рішення (ст. 14) [2].

Усі принципи судочинства України науковці поділяють на три групи: 1) конституційні принципи правосуддя (загальні); 2) міжгалузеві принципи, що визначають загальні засади судоустрою і правового статусу суддів загальної юрисдикції (спеціальні); 3) принципи цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства (галузеві).

Принципи господарського процесу, як і будь-якої іншої галузі права, завжди викликали інтерес дослідників і практиків. Це пояснюється їх значенням у доктрині права та у практичній діяльності.

Принципи знаходять свій прояв і реалізацію у всій діяльності господарських судів, на всіх етапах господарського процесу. Вони регулюють найважливіші сторони правозастосовчої діяльності господарських судів. Правильне уявлення про сутність і зміст кожного принципу, а також про всю їх систему в цілому допомагає зрозуміти сутність і значення багатьох правил господарського процесу і відповідно обґрунтованого застосування їх на практиці.

Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) до основних засад господарського процесу відносить:

право на звернення до господарського суду (ст. 1); мову судочинства (ст. 3); рівність перед законом і судом (ст. 4²); змагальність (ст. 4³); гласність розгляду справ (ст. 4⁴); судові рішення (ст. 4⁵) [3].

Метою цієї статті є дослідження принципів господарського судочинства і розроблення пропозицій щодо оновлення цих принципів.

Для визначення пріоритетів подальшого дослідження порушеної проблеми проаналізуємо принципи господарського процесуального законодавства.

1. *Право на звернення до господарського суду (ст. 1 ГПК України)* є одним із основних принципів судочинства в Україні. Кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист. У господарському судочинстві захисту підлягає не лише порушене суб'єктивне право, а й охоронюваний законом інтерес. Право на судовий захист не може бути обмежене. Суд не може відмовити у правосудді, якщо права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод.

2. *Мова судочинства (ст. 3 ГПК України)* визначається ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики»: судочинство в Україні у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах здійснюється державною мовою.

Цей принцип здійснення судового розгляду господарських спорів державною мовою закріплений і у ст. 12 Закону «Про судоустрій і статус суддів» та розвиває положення ст. 10 Конституції України про забезпечення державою всебічного розвитку і функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя і на всій території України.

3. *Рівність перед законом і судом (ст. 4² ГПК України)*. Цей принцип є похідним від загального конституційного принципу рівності громадян перед законом і рівності їх конституційних прав і свобод (ст. 24 Консти-

туції України). Рівність учасників господарського процесу перед законом означає наділення їх рівними правами і рівними обов'язками щодо участі в господарському судочинстві. З принципу рівності перед законом і судом випливає, що правосуддя здійснюється незалежно від правового статусу учасників процесу, їхнього майнового стану, форми власності й інших критеріїв. Як справедливо зазначає В. Е. Беляневич, «зміст принципу рівності перед законом і судом можливо повністю з'ясувати, розглядаючи його в двох аспектах: матеріальному і процесуальному. Принцип рівності в матеріальному аспекті повинен розумітися таким чином, що до всіх учасників судового процесу матеріальний закон має застосовуватися однаково. Процесуальний аспект принципу рівності полягає в тому, що всім учасникам судового процесу мають бути надані рівні процесуальні права. Процесуальна рівність сторін забезпечується відповідними процесуальними нормами» [4, с. 61–62].

4. *Принцип змагальності (ст. 4³ ГПК України)* – це конституційний принцип, зміст якого полягає у забезпеченні широкої можливості особам, які беруть участь у справі, відстоювати свої права та інтереси. Забезпечення принципу змагальності господарським судом полягає в тому, що суд роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їхні права та обов'язки; створює необхідні умови для реалізації прав сторін на повне та об'єктивне з'ясування обставин справи; попереджує про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках, передбачених ГПК України [4, с. 64].

5. *Гласність розгляду справ (ст. 4⁴ ГПК України)* передбачає, що розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, передбачених законом (закриті судові засідання). Реалізація цього принципу також допускає проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, телевідеозвукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання з дозволу суду в порядку, встановленому процесуальним законодавством України. Статтею

передбачено фіксування судового процесу технічними засобами та його відображення у протоколі судового засідання в порядку, встановленому ГПК України. Повне фіксування технічними засобами є однією з конституційних засад судочинства, визначених ст. 129 Конституції України. Організація фіксування судового процесу технічними засобами є прерогативою суду. Порядок фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу та відтворення технічного запису судового процесу встановлено в ст. 81¹ ГПК України. Крім того, ця норма передбачає, що у праві на отримання в суді усної або письмової інформації щодо результатів розгляду його судової справи ніхто не може бути обмежений. Особам, які беруть участь у справі, забезпечується доступ до судових рішень у їхній справі в порядку, встановленому процесуальним законом. Особи, які не беруть участі у справі, мають право ознайомитися з судовим рішенням у повному обсязі, якщо воно безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків, у порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до судових рішень».

6. Судові рішення (ст. 4⁵ ГПК України) – за загальним правилом, судовий розгляд у господарському суді закінчується судовим рішенням, яке ухвалюється іменем України. Судове рішення має бути законним і обґрунтованим.

Судові рішення господарського суду оскаржуються в апеляційному та касаційному порядку.

Рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма, як органами виконавчої влади, так і органами місцевого самоврядування, фізичними особами, суб'єктами підприємницької діяльності на всій території України.

Проаналізувавши чинні принципи, можна дійти висновку, що принципи господарського судочинства є основними правилами діяльності господарського суду, основною базою, за допомогою якої будується господарський процес і відносини, що виникають у галузі судочинства. Принципи діють у ме-

жах єдиної цілісної взаємозалежної та взаємопов'язаної системи, тому порушення одного будь-якого принципу тягне за собою порушення й інших.

Низка проблемних питань, безпосередньо пов'язаних із відправленням господарського судочинства, не втрачають своєї актуальності. Актуальною залишається на сьогодні і проблема вдосконалення чинного ГПК України.

У період реформування господарського процесуального законодавства одним із завдань є приведення наявних норм права у відповідність до загальних засад судочинства.

При обговоренні та прийнятті нового кодексу господарського судочинства необхідно звернути увагу на загальні засади господарського процесу.

Чітке нормативне закріплення принципів полегшує їх засвоєння, а отже – і застосування на практиці. Розуміння галузевих принципів права є необхідним для правильного тлумачення конкретних правових норм.

Варто зупинитися на найважливіших, на нашу думку, принципах господарського судочинства, а саме: *верховенства права, законності та диспозитивності*.

У документах Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу наголошується, що *принцип верховенства права* є одним із найцінніших здобутків людства, і це відображено в документах багатьох держав.

Досить поширеною є думка, що принцип верховенства права для України є новим явищем. Однак вважаємо це не зовсім правильним. Дослідники відмічають, що ознаки прояву принципу верховенства права знаходимо ще в Київській Русі.

Сьогодні принцип верховенства права закріплений у ст. 8 Конституції України, в Законі України «Про судоустрій і статус судів», Законі України «Про Конституційний Суд України», в Кодексі адміністративного судочинства України, новому Кримінальному процесуальному кодексі України (набрав чинності 19.11.2012 р.). Окремі важливі елементи цього принципу містяться у сучасних законодавчих актах. На сьогодні маємо низ-

ку рішень Конституційного Суду України та загальних судів, в яких застосовано принцип верховенства права. Слушною є думка А. Довгертта та інших науковців, які вважають, що принцип верховенства права діє щодо всіх суб'єктів суспільних відносин [5, с. 243–253].

Верховенство права як принцип судової діяльності визначає спрямованість судочинства на досягнення справедливості, що і є правосуддям. Справедливим має бути як судовий процес, так і результат судочинства. Вимоги принципу верховенства права мають процесуальне значення, яке визначає найоптимальніший спосіб організації судового процесу.

Вважаємо, що принцип верховенства права повинен знайти своє відображення в новому ГПК України як принцип, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Принцип законності впливає із принципу верховенства права і як загальна засада судочинства покладає на суд обов'язок розглядати справи відповідно до Конституції та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» конституційні положення про законність судочинства та рівність усіх учасників процесу перед законом і судом (ст. 129 Конституції України) зобов'язують суд забезпечити всім їм рівні можливості щодо надання та дослідження доказів, заявлення клопотань та здійснення інших процесуальних прав.

Принцип диспозитивності покладає на суд обов'язок вирішувати лише ті питання, за вирішенням яких позивач звернувся до господарського суду. Суд зв'язаний предметом і обсягом заявлених позовних вимог. Диспозитивність можлива лише тоді, коли в основі поведінки суб'єктів господарсько-правових відносин лежить їх вільне волевиявлення. У цивільному процесуальному пра-

ві принцип диспозитивності вважається основним галузевим принципом. Відповідно до ст. 11 ЦПК України суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до ЦПК України. При цьому суд обмежений у можливості виявляти свою ініціативу. Він зобов'язаний вирішувати спори лише в межах заявлених фізичними чи юридичними особами вимог і на підставі поданих сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, доказів [6, с. 21–22]. Аналогічна норма міститься і в ст. 11 Кодексу адміністративного судочинства України [7].

Окрім уже розглянутих принципів, вважаємо, що в новому ГПК України повинні знайти своє відображення принципи щодо *способів судового захисту та права на правову допомогу*.

Таким чином, пропонуємо до нового господарського процесуального кодексу внести статтю щодо загальних засад господарського судочинства, яку викласти в такій редакції:

«Стаття _____. Загальні засади господарського судочинства»

Принципи мають відповідати загальним засадам господарського судочинства, до яких належать:

верховенство права; законність; право на звернення до суду; способи судового захисту; рівність перед законом і судом; гласність судового провадження та його фіксування технічними засобами; змагальність сторін; диспозитивність; право на правову допомогу; доступ до судових рішень та їх обов'язковість; розумність строків; мова, якою здійснюється господарський процес; забезпечення оскарження судових рішень».

Необхідність нормативного закріплення основних засад господарського судочинства пов'язана з необхідністю удосконалення розгляду справ судом.

Питання удосконалення господарського процесуального законодавства є предметом обговорення не тільки науковців та дослідників. До Верховної Ради України протягом VI скликання було подано більше 36 законопроектів, якими пропонується прийняття но-

вого законодавчого акта (нового ГПК), а також пропозиції на вдосконалення правового регулювання загальних питань господарського судочинства тощо [8, с. 65–67]. У законопроекті № 2178, внесеним на розгляд Верховної Ради України VI скликання народним депутатом України Д. Притикою (Господарський процесуальний кодекс України) знайшли своє відображення оновлені

принципи господарського судочинства, однак цей законопроект було відкликано [9].

Маємо надію, що новий ГПК України буде містити всі основоположні засади господарського судочинства, що покращить судовий захист суб'єктів господарювання, які звертаються до господарських судів, та підвищить рівень господарського судочинства з урахуванням європейських стандартів.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56 (з подальшими змінами).
4. Беляневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / В. Е. Беляневич. – К. : Юстініан, 2006. – 672 с.
5. Довгерт А. Принцип верховенства права у приватноправовій сфері / А. Довгерт // Цивільне право для адвокатів : навч. посіб. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 243–253.
6. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін. ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Атіка, 2008. – 840 с.
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
8. Копиленко О. Л. Проблеми та пріоритети розвитку законодавчого забезпечення господарського судочинства в Україні / О. Л. Копиленко, О. М. Клименко // Становлення господарської юрисдикції в Україні – 20 років досвіду. Проблеми і перспективи : матер. наук.-практ. конфер. (24–26 травня 2011 р., м. Одеса) / Вищий господарський суд України ; Одеський господарський апеляційний суд. – О. : Астропринт, 2011. – С. 65–67.
9. Законопроект «Проект Господарського процесуального кодексу України» від 06.03.2008 р. № 2178 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31920.

Соловьев В. Г. Обновление общих принципов хозяйственного судопроизводства.

В статье исследуются и анализируются принципы хозяйственного судопроизводства. В период реформирования хозяйственного процесса существует возможность для обсуждения конституционных основ хозяйственного судопроизводства с их дальнейшим закреплением в новом хозяйственном процессуальном кодексе.

Ключевые слова: *принципы судопроизводства, хозяйственный процесс, принцип верховенства права, принцип законности.*

Solovyov V. G. Updating of the general principles of economic legal proceedings.

In the article the principles of economic legal proceedings are examined and analyzed. During the process of the economic reform we have an ability to discuss the constitutional principles of economic legal procedure with further their consolidation in the new Economic Procedural Code.

Key words: *principles of legal proceedings, the economic legal proceedings, the supremacy of law, the principle of lawfulness.*